

УДК 1:37«20»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.8>

МІСЦЕ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Лариса Харченко

<https://orcid.org/0000-0002-5731-0531>

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
кафедра філософії і соціальної антропології імені професора І.П. Стогнія
вул. Сухомлинського, 30, 08401, м. Переяслав, Київська область, Україна*

Життя вимагає від людини практичних знань та навичок, тому освіта завжди виступала як засіб підготовки професіонала. Та на початку ХХІ століття зміст і мета освіти доповнюються ціннісними пріоритетами, актуальним стає аналіз самої освіти з позицій соціокультурної динаміки. Сьогодні, коли йдеться про проблемне поле філософського знання, значна увага приділена, перш за все, урізноманітненню соціальних укладів суспільства, що зумовлює потребу в гнучкості мислення, сприйнятті світу та діалозі культур. Аналізуються значні зміни у житті сучасної людини й суспільства завдяки бурхливому розвитку технологічної культури.

Підкреслюється, що філософія відкрита для всіх, і кожна людина тією або іншою мірою філософствує, однак дійсне оволодіння нею – це глибока й систематична робота мислення, вимагає певного настрою душі, коли в значущих явищах ми вбачаємо закони гармонійного та розумного устрою буття і розуміємо своє дійсне місце в межах світового цілого. Зазначається, що стратегічним завданням реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні.

Акцентується увага на тому, що формування і розвиток сучасної світоглядно-методологічної парадигми неможливі без філософії як теоретичної основи людського світобачення, без розуміння філософії як життєвого завдання. Тому в наш час зростає попит на оволодіння філософією як відповідним типом і способом мислення.

Особлива увага приділена глобалізаційним процесам та формуванню інформаційного простору, що викликали в духовній площині серйозні деформації, пов'язані з феноменом масової культури, з кризою гуманістичних цінностей, з віртуалізацією реальності. Відзначається, що саме освіта як соціальний інститут має реагувати на всі зрушення у суспільстві, а філософія, в свою чергу, забезпечити співвідношення освітньої системи з культурною парадигмою. Отже, найважливішим завданням сучасної освіти є формування нового світогляду, який би зміг розв'язати найгостріші суперечності – як глобальні, так і специфічні для кожного соціуму, насамперед українського.

Ключові слова: суспільство, людина, особистість, світогляд, філософське знання, освіта, інформаційний простір, цивілізаційні трансформації.

Початок ХХІ ст. позначився значними світоглядно-ціннісними та науково-технологічними зрушеннями у моделі розвитку цивілізаційних процесів. Як виявилось, такі процеси, що тривали впродовж декількох останніх десятиліть, не набули характеру стабільного поступу з тенденцією позитивних змін, а ввійшли в нову фазу складних перетворень. Новий етап глобалізації та унікальність його соціокультурного простору забезпечили можливість функціонування інноваційних базових підходів, які визначають сьогодні характер динаміки росту сучасних знань. Такий характер інноваційного розвитку суспільних сфер життя, його культурно-ціннісних і науково-технологічних вимірів вимагає від людини

відповідної реакції на рівні соціальних дій. Особистість повинна мати можливість отримати всебічну підготовку для того, щоб із користю для власної самореалізації відповідати на ті виклики, які сформувалися в результаті інформаційно-високотехнологічних змін сьогодення. За таких умов виникає потреба систематизації і цілісного міждисциплінарного аналізу процесів формування особистості. Це, в свою чергу, вимагає теоретичної рецепції закономірностей цього процесу із залученням здобутків різних галузей філософського знання.

Варто зазначити, що сутність інноваційних процесів в освіті переважно полягає в спрямуванні енергетично-творчих, креативно-вольових, духовно-ініціативних зусиль особистості безпосередньо на зростання її власного професійного потенціалу. Звідси можна зробити висновок про те, що інноваційна особистість є особистістю з високим рівнем духовності, інтелектуалізму, креативності і творчості, що є необхідними особистісно-професійними компетентностями для успішної життєтворчості і самореалізації людини в сучасному інформаційно-глобалізаційному цивілізаційному середовищі.

Метою статті є світоглядно-методологічне обґрунтування місця філософського знання в сучасному освітньому просторі в умовах суспільних трансформацій.

Ступінь розробки проблематики. Соціально-філософське та світоглядно-теоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми складають праці вітчизняних і зарубіжних філософів, теоретиків, науковців різних історичних періодів: В. Андрущенко, Г. Бачинський, В. Вернадський, Д. Габор, Б. Гаврилишин, Е. Гертнер, М. Гончаренко, А. Гор, А. Горелова, Ж. Дорст, Д. Зеркалов, Е. Ласло, І. Пригожин, Г. Філіпчук, В. Хесле, Г. Хейлінг та багатьох інших.

Особливу увагу було звернено на публікації, у яких розкривається унікальність потенціалу соціальної синергетики, як оптимальної можливості досягнення ефективного результату завдяки новому переформатуванню системи знань та проблеми адаптації особистості в умовах суспільних трансформацій: Є. Бистрицького, Н. Бойченко, В. Вашкевича, Л. Горбунової, А. Єрмоленка, Н. Іщук, М. Козловця, В. Кременя, М. Лукашенко, М. Михальченка, П. Сауха та інших.

Як зазначалося у попередніх наших розвідках, нові інформаційні технології відіграють вирішальну роль у розвитку інтелектуальних здібностей людини. Саме тому ці технології розглядаються фахівцями як засіб розвитку таких якостей людини XXI століття, як системне наукове мислення, конструктивне образне мислення, розвинена уява, просторове і асоціативне мислення, розвинена інтуїція, варіативність мислення і відчуття нового, хороша лінгвістична підготовка і володіння іноземними мовами, які найбільшою мірою забезпечують можливості широких міжнаціональних контактів людини [1, с. 82].

Варто відзначити той факт, що серед філософсько-освітніх концепцій однією з найефективніших в освітній діяльності вважають міждисциплінарне навчання. Розуміння нейропрограмування є результатом впливу на людський мозок інформаційно-комунікаційних технологій (включаючи освітні), за допомогою яких у людському мозку записані програми прояву в онтогенезі внутрішніх творчих потенціалів [2].

Аналізуючи дослідження в галузі філософії освіти, варто відмітити, що вони є взаємоперетином філософії й освіти як людських практик і суспільно-культурних інституцій. Ці дослідження окреслюють два основні аспекти стану вітчизняної освіти: 1) освіта не здійснює функцію виховання того типу світогляду, що дасть можливість вирішити глобальні проблеми людства; 2) офіційно діюча система освіти постійно відчужується від інтересів та цінностей людей. Зважаючи на стан сучасної соціокультурної реальності, філософсько-освітні дослідження потребують передусім нових тенденцій у філософії

освіти, що полягатимуть у дієвому цілеспрямованому впливі на особистість засобами філософських знань, а також нових освітніх технологій, які спрямовані на формування ціннісних орієнтацій особистості й виховання почуття глобальної відповідальності людини за свої дії. Окрім того, потребують подальшого вирішення проблеми методології формування світогляду особистості майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах України, систематизації теоретико-методологічних підходів до формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, розвитку аксіологічного потенціалу особистості студента, методики роботи над екологічною освітою й підвищення рівня екологічної свідомості студентів, шляхи формування планетарно-космічного типу особистості під час набуття професійних компетентностей [3].

З огляду на попередні наші розвідки слід зазначити, що філософія освіти як сукупність світоглядних теорій у сучасному суспільстві зумовлює розробку різноманітних моделей освіти і виховання, а також освоєння інноваційних освітніх технологій, зокрема шляхом використання навчально-виховного і розвиваючого ресурсу засобів масової інформації. Ідеї філософії освіти сприяють методологічним пошукам, становленню відповідного типу особистості в освітньому просторі вищого навчального закладу. Випускник університету повинен мати високий рівень загальної і професійної компетентності, вільно орієнтуватися у сучасному освітньо-виховному просторі та використовувати його ресурси для саморозвитку та самовдосконалення, що визначено основоположними філософськими принципами концепцій про основи виховання [3, с. 11]. Стан розробленості проблеми використання засобів масової інформації в освітньому просторі університету виявляє міжгалузевий шлях її вирішення, оскільки в ньому беруть участь філософи, педагоги, психологи, журналісти, зусиллями яких узгоджуються філософські, педагогічні, соціальні, культурологічні, політичні, антропологічні проблеми тощо.

Слід зазначити, що освіта належить до тих сфер суспільного буття, на які віртуальні комп'ютерні технології мають чи не найбільший вплив. Стрімке поширення і повсюдне застосування технології Інтернет на всіх етапах здобуття освіти дозволяє припустити, що в найближчій перспективі поруч з уже відомим феноменом «техно-науки» може з'явитися феномен «техно-освіти», в якому людський фактор буде зведений до мінімуму.

Таким чином, своєрідним тестовим варіантом такої техно-освіти стало вимушене дистанційне навчання в цифровому режимі, спричинене пандемією ковід у всьому світі та воєнним станом в Україні. Внаслідок катастрофічних загроз життю і здоров'ю людей, були запроваджені безпрецедентні заходи безпеки в освітній сфері.

Загалом, у більшості країн світу філософія посідає чільне місце в системі гуманітарних дисциплін, які вивчаються у вищій школі. Загальновідомо, що від гуманітарної освіти значною мірою залежить творчий потенціал особистості. Оволодіння основами філософських знань допомагає здобувачу освіти стати фахівцем, який уміє широко і глибоко мислити і діяти самостійно.

Водночас вивчення філософії у закладі вищої освіти – це не просто доповнення до формування спеціаліста, котрий буде використовувати її положення у своїй професії, а й ті загальні засади формування духовного світу особи, котрі завдяки усвідомленню людиною себе як особистості, завдяки усвідомленню сенсу свого буття, відіграють свою, значною мірою, визначальну роль у становленні молодшої людини як фахівця. Звісно, саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. Звичайно, сучасна українська філософська антропологія, філософія освіти, філософія виховання та педагогіка працюють над побудовою цілісної системи навчання і виховання, спрямованої на формування ініціативної, відповідальної, духовно

багатої особистості з почуттям власної гідності, розвинутою творчою активністю та критичним мисленням.

Поміж тим, сучасне суспільство постійно збагачується інформаційними ресурсами, що передбачають широке використання сучасних інформаційних технологій, надання можливості користуватися та обмінюватися інформацією і знаннями, виробляти інформаційні продукти, повною мірою реалізуючи особистісний потенціал кожної людини щодо професійної кар'єри та якості власного життя, а формування єдиного інформаційного простору висуває певні вимоги до всіх сфер суспільного життя. Зокрема, це стосується системних перетворень освітнього процесу та модернізації національної системи освіти в питаннях, пов'язаних з інформатизацією і комп'ютеризацією.

Варто відзначити той факт, що потужним є потенціал інформаційних технологій і в дискурсі самоосвіти. Завдяки Інтернету будь-який користувач отримує вільний доступ до безкоштовних бібліотек, наукових джерел, електронних інформаційних ресурсів, презентацій, відеолекцій; можливість прослуховування необхідних матеріалів потрібну кратність разів; можливість підбирати індивідуальну форму і ритм сприйняття інформації; довільно обирати і сегментувати ті додаткові блоки інформації, які могли б доповнити професійне знання. При цьому забезпечено миттєвий і фінансово необтяжливий доступ до будь-якого корисного молодій людині контенту, який може бути збережений, відтворений і тиражований в будь-який зручний для користувача спосіб.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що підвищення інтелектуального рівня окремої людини веде до інтелектуалізації всього суспільства в цілому, що є необхідною складовою процесу інформатизації, оскільки тільки суспільство з високим інтелектуальним потенціалом здатне реалізувати всі можливості інформатизації, а не зупинятися тільки на техніко-технологічній стороні цього процесу [1, с. 82].

Отже, можна стверджувати, що високі технології створюються розумом, що об'єднуються освітою, наукою і культурою. В стратегічний прорив увійдуть, насамперед, високоосвічені, інтелектуально потужні нації – народи глобального світобачення і культури. Як зазначалося у попередніх наших розвідках, тільки завдяки реформованій та високоефективній освітній системі держава може досягти зростання людського потенціалу, а також отримати вигоду від людського капіталу, тобто спрямувати свій потенціал на економічне зростання та розвиток інших сфер діяльності [4, с. 144].

Зауважимо, що сучасний університет є освітнім і науковим центром, відкритою системою для поповнення знань, у якій особистість може задовольнити запити і потреби у сфері науки, освіти та культури. Традиційна, або класична, модель університету є взірцем систематизованої передачі молодому поколінню універсальних елементів знань, культури та досягнень науки, найвищих зразків людської діяльності. Освітня діяльність університету класичної моделі зорієнтована на підготовку перспективної, високоосвіченої та культурної людини для потреб суспільства. Відповідно до концепції традиціоналізму освітня система спрямовується на вирішення завдань формування базових знань, умінь та навичок, що дозволяє студентам перейти до самостійного засвоєння знань, цінностей та вмінь більш високого рівня порівняно із засвоєним [3].

Таким чином, орієнтиром освітньої інновації є покращення та вдосконалення навчально-виховного процесу, його поглиблена гуманізація. На нашу думку, новизна при цьому є гармонійною складовою цілісного процесу інноваційної діяльності в освіті. Оскільки, кожен суб'єкт, що тільки потрапляє в навчально-виховний процес отримує безліч нової інформації, знань, вражень, настанов, контактів тощо. Педагоги ж, як суб'єкти інноваційної освіти, постійно створюють певну новизну в соціокультурному просторі

будь-якого закладу освіти. З огляду на вище сказане, сучасна освіта – це не завчання вже існуючого знання, але творення нового у формі нових компетенцій, переконань, світоглядно-ціннісних орієнтирів.

Варто відмітити, що сучасний учитель повинен навчати своїх учнів бути відкритими, готовими долати труднощі, орієнтуватися у новому інформаційному суспільстві, постійно самовдосконалюватися та прагнути самореалізації. Філософія, що завжди була провісницею та каталізатором реформ, які активно реалізуються у різних сферах сучасного суспільного буття в усьому світі, філософія, на ґрунті якої і виникла нова філософія освіти, – дає відповіді на питання, як повинен бути організований педагогічний процес в сучасних умовах інформаційного суспільства; яким повинен бути учитель третього тисячоліття тощо. Філософія освіти забезпечує оволодіння знаннями і технологіями сучасної освітньої діяльності в умовах трансформації суспільства. Також в поле її функціонування входить обґрунтування аксіологічних та педагогічних передумов формування особистості, яка визначить своє місце в новому, динамічному, сучасному соціумі з метою самореалізації [3].

У процесі соціалізації людини відбувається формування її внутрішнього світу, ціннісно-сміслових вимірів буття. У зв'язку з цим постає питання духовності, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини, її спрямованість на самовдосконалення [5, с. 162].

Як зазначають автори, з моральної точки зору прогресивний дискурс сам по собі не є поганим, хорошим чи нейтральним, все залежатиме, врешті-решт, від смаків і переваг кожної людини, вибудованої через її культурні упередження, а точніше, в розпалі процесів політичної соціалізації тих, хто був онтологічно зумовлений [6, с. 528].

Ці міркування дозволяють зробити висновок, що духовність є виразом її сутності, визначальною ознакою людини. Дух як такий має об'єктивізовані форми свого існування у вигляді суспільної свідомості, цінностей, менталітету тощо, але їх витоком і способом буття як духовної буттєвості, є індивідуальна духовність, тому що мислить і страждає, фантазує і любить, естетично освоює дійсність і вибудовує свої відносини з іншими, споживає і оживлює духовні цінності, а також творить їх саме індивід [5, с. 158].

Висновки. Таким чином, зазначимо, що специфіка філософської рефлексії щодо освіти, порівняно із іншими науками, полягає в тому, що філософія, передусім, покликана відповідати на кардинальні питання, пов'язані із відношенням людини до світу, її способом «входження» у нього, тобто задавати світоглядний кут зору на проблематику. Філософське осмислення світу є передумовою наукового пізнання. Воно здійснюється перш за все через систему філософських категорій, за допомогою яких відбувається загальне осмислення процесів і явищ.

Отже, можна стверджувати, що значний поштовх розвитку особистості, людству й цивілізації дає філософське осмислення буття людини і світу, котре стає актуальним з огляду на глобалізаційні процеси та формується шляхом засвоєння філософських знань у вищій школі. Це, в свою чергу, спонукає до окреслення змістового наповнення філософського знання в сучасному освітньому просторі.

Список використаної літератури

1. Харченко Л.М. Філософське осмислення сутності комунікативного виміру сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету : наук. журн.* Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 33. С. 79–85.
2. Oleg Bazaluk, Larysa Kharchenko The Philosophy of the Cosmos as the New Universal Philosophical Teaching about Being. *Philosophy and Cosmology*. 2018. Volume 21. P. 6–14.

3. Bazaluk O., Svyrydenko D., Kharchenko L., Kachmar O. Concepto comunicativo-dialógico de la educación en el contexto de las discusiones filosóficas modernas. *Revista Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores*. VII Número: 2 Artículo no.: 30 Período: 1ro de enero al 30 de abril del 2020.
4. Kharchenko L., Levchenko L., Levkulych V., Khanas U. Education and human capital development: from stagnation to recession in the Ukrainian economy. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. №4. P. 140–145.
5. Харченко Л. М. Космічний потенціал духовного буття людини. *Філософські обрії: Наук.-теор. журн. / Ін-т філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка*. Вип.41. Київ; Полтава, 2019. С. 154–165.
6. Krylova S., Levchenko L., Sulieimanova L., Khanas U., Kharchenko L. Apuntes para la crítica del discursoprogresista históricamente existente. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39, Nº 71 (2021). P. 517–530.

THE PLACE OF PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE: SOCIOCULTURAL DIMENSION

Larysa Kharchenko

<https://orcid.org/0000-0002-5731-0531>

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Department of Philosophy
and Social Anthropology named after Professor I.P. Stogny
Sukhomlinsky str., 30, 08401, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine*

Life requires a person to have practical knowledge and skills, so education has always been a means of training a professional. But at the beginning of the 21st century, the content and purpose of education are supplemented by value priorities, the analysis of education itself from the standpoint of socio-cultural dynamics becomes relevant. Today, when it comes to the problematic field of philosophical knowledge, considerable attention is paid, first of all, to the diversification of social structures of society, which leads to the need for flexibility of thinking, perception of the world, and dialogue between cultures. Significant changes in the life of modern man and society due to the rapid development of technological culture are analyzed.

It is emphasized that philosophy is open to everyone, and every person philosophizes to one degree or another, but the real mastery of it is a deep and systematic work of thinking, it requires a certain mood of the soul, when in significant phenomena we see the laws of a harmonious and reasonable order of being and understand our real place within the global whole. It is noted that the strategic task of reforming higher education in Ukraine is the transformation of quantitative indicators of educational services into qualitative ones.

Attention is focused on the fact that the formation and development of the modern worldview and methodological paradigm is impossible without philosophy as the theoretical basis of the human worldview, without understanding philosophy as a vital task. Therefore, in our time, there is a growing demand for mastering philosophy as an appropriate type of way and way of thinking.

Special attention is paid to the processes of globalization and the formation of the information space, which caused serious deformations in the spiritual plane associated with the phenomenon of mass culture, with the crisis of humanistic values, with the virtualization of reality. It is noted that education as a social institution should respond to all changes in society, and philosophy, in turn, should ensure the correlation of the educational system with the cultural paradigm. Therefore, the most important task of modern education is the formation of a new worldview that would be able to resolve the most acute contradictions - both global and specific for each society, primarily Ukrainian.

Key words: society, man, personality, outlook, philosophical knowledge, education, information space, civilizational transformations.